

แนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ

The Concept of Mean in golden Confucianism

ผศ.กฤต ศรียะอาจ

Asst.Krit Sriyaart

อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า

ทางสายกลางของขงจื้อ เพ่งเอาสภาพของจิตที่สามารถดำรงอยู่ในภาวะเป็นปกติ แม้จะถูกรบกวนแวดล้อมทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีเข้ามากระทบหรือรบกวน แต่จิตไม่แสดงอาการผิดปกติออกมาให้เห็น ยังสามารถรักษาคุณภาพไว้ได้อย่างสม่ำเสมอ ทำให้สามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ดังนั้น ความเป็นทางสายกลางของขงจื้อจึงมีลักษณะเป็นผลมากกว่าเป็นเหตุ

คำสำคัญ : ขงจื้อ คัมภีร์ทางสายกลาง, คัมภีร์จาวีต

Abstract

This Essay aims at Comparative Study of the Doctrine of golden Mean in Confucianism. it is found that:-

The Doctrine of golden n mean in Confucianism can be measured by considering the normality of mind. the normality of mind means that even though mind is in the good or bad situation, it does not act in the abnormal way. It can be kept in equilibrium, that makes the man do the right thing or be harmonious with situation. So, the Doctrine of Mean in Confucianism is merely the effect.

Keywrods : Confucians , The Doctrine of Mean, The Book of the Rites

บทนำ

สังคมมนุษย์เรา ต่างก็แสวงหาสิ่งที่ตนเองต้องการ นอกเหนือปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิตแล้ว สังคมมนุษย์ยังมีแนวความคิดเรื่อง ศีลธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้บางครั้งแนวความคิดดังกล่าว จะมีความแตกต่างกันก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาเหมือนกันหมดก็คือ ต้องการความสุข และความสมบูรณ์แห่งชีวิต ซึ่งเรื่องดังกล่าว ในซีกโลกตะวันออก มีผู้เสนอแนวคิดในเรื่องทางสายกลาง อันเป็นทางแห่งความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิต ที่เด่น ๆ คือ พระพุทธเจ้ากับขงจื้อ

ทางสายกลางของขงจื้อ เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นกลางๆ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ไม่เอนเอียง ไปด้านใดด้านหนึ่ง อยู่ในลักษณะของความพอดี ซึ่งนำไปสู่ความสุขและความสมบูรณ์แห่งการดำรงชีวิต หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นแนวปฏิบัติเพื่อยังสภาวะจิตมิให้เอนเอียงเมื่อถูกอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ เข้ามากระทบ เพราะสภาวะจิตอยู่ในสภาพเป็นกลาง ตามหลักการสำคัญของขงจื้อ

ความเป็นมาของทางสายกลาง

คัมภีร์ทางสายกลาง “The Doctrine of golden Mean” ถือว่าเป็นคัมภีร์หลักคัมภีร์หนึ่งจำนวน ๔ คัมภีร์ อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า จตุรปกรณ์ เนื้อหาของคัมภีร์เป็นการคัดเลือกเอาจากคัมภีร์จารีต (The Book of the Rites) บทที่ ๒๘ เข้ามารวมเป็นชุดหนึ่งต่างหาก โดยนักปราชญ์สมัยราชวงศ์ชอง ชื่อชูลี (พ.ศ. ๑๖๗๓-๑๗๔๓) นอกจากท่านจะรวบรวมแล้ว ท่านยังได้ตีความและอธิบายคัมภีร์จตุรปกรณ์ตราบนานกระทั้ง ก่อนวันที่ถึงแก่กรรม คัมภีร์นี้จึงเป็นสาระคำสอนที่สำคัญอีกคัมภีร์หนึ่งของลัทธิขงจื้อ

คัมภีร์ทางสายกลางของขงจื้อมีทั้งหมด ๓ ตอน ตอนที่ ๑ มีทั้งหมด ๑๑ บท (บทที่ ๑-๑๑) ตอนที่ ๒ มีทั้งหมด ๙ บท (บทที่ ๑๒-๒๐) ตอนที่ ๓ มีทั้งหมด ๑๓ บท (บทที่ ๒๑-๓๓) ในแต่ละบทบางครั้งก็มี ข้อย่อยอีก บางบทก็ไม่มีเลย จำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน ทั้ง ๓๓ บทนี้ ไม่ได้กล่าวเฉพาะเรื่องทางสายกลาง เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงจริยธรรมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งท่านผู้รู้ได้แบ่งไว้เป็น ๓ ส่วน^๑ ส่วนที่ ๑ ว่าด้วย คำสอนหลัก (the axis) ที่เป็นหลักความจริง หรืออภิปรัชญา ส่วนที่ ๒ ว่าด้วยวิธีการปฏิบัติ หรือกระบวนการ (the process) เกี่ยวข้องกับการนำหลักความจริงมาประยุกต์ใช้ และส่วนที่ ๓ ว่าด้วยความจริงใจ (sincerity) ซึ่งเป็นมรรควิธีที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผล หากจะพูดตามหลักปรัชญา ก็สามารถสรุป ได้ดังนี้

๑) หลักอภิปรัชญา : ในความเป็นจริงใจภายใต้ฟ้าที่สมบูรณ์ที่สุดเพียงประการเดียวเท่านั้น ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ได้

^๑ Confucius. The Great Digest, The Unwobbling Pivot, The Analects, p. 95.

๒) หลักการเมือง : ในการตัดไม้ทำด้ามขวาน แบบนั้นอยู่ไม่ไกล และในทำนองเดียวกัน คนคนหนึ่งถือด้ามขวานอันหนึ่งในขณะที่สับคนอีกคนหนึ่ง ดังนั้น เราใช้คนในการปกครองคน

๓) หลักจริยศาสตร์ : เมื่อนายขมึงธัญยิงพลาดจากเป้าหมาย เขาย่อมหันกลับมาองและสำรวจข้อบกพร่องของตน

เพื่อจะได้ทราบที่มาของคำสอนเรื่องทางสายกลางของขงจื้อ เราอาจจะต้องเริ่มต้นจากคำถามที่ว่าทำไมขงจื้อต้องสอนเรื่องทางสายกลาง และในการตอบคำถามนี้ จำเป็นต้องย้อนไปดูสภาพทางสังคมในช่วงก่อนหน้าและขณะที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่ เพราะสภาพทางสังคมย่อมอาจช่วยสะท้อนให้เห็นภาพคำสอนที่ชัดเจนขึ้น ดังมีผู้รู้ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “คำสอนของขงจื้อพัฒนาในรูปของปฏิกิริยาต่อยุคสมัยที่ขงจื้อมีชีวิตอยู่”^๒ ดังข้อความต่อไปนี้

โลกที่ท่านได้เผชิญนั้นมีได้เป็นโลกที่สดใสเลย ประเทศจีนได้แบ่งแยกออกเป็นรัฐเจ้าครองครองแคว้นเล็กแคว้นน้อยมากมาย ซึ่งแต่ละแคว้นมักจะทะเลาะวิวาทและทำสงครามกันอยู่เสมอ หรือไม่ก็ทะเลาะวิวาทและทำสงครามกับพวกป่าเถื่อน ที่คอยยกมารุกราน เปียนเปียนอยู่รอบทิศ บรรดาภคิตรีย์ที่ประทับอยู่ ณ ราชสำนักกลาง ของราชวงศ์โจว ซึ่งครั้งหนึ่งได้เคยประทานความร่มเย็นเป็นสุข และเสถียรภาพให้แก่ชาติ ก็อ่อนแอลง และไม่มีสมรรถภาพพอที่จะสู้กับความเกรียงไกรของบรรดาเจ้าครองนครผู้มีอำนาจมากกว่าทั้งหลายได้

ภคิตรีย์ทั้งหลายถูกพวกเสนาบดีปลดออกจากตำแหน่ง หรือไม่ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย โอรสก็ปลงพระชนม์พระราชบิดาได้ ทั้งหมดนั้น เป็นความทารุณโหดร้าย และเป็นการขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่ชนชั้นปกครอง และดูเหมือนจะไม่มีอำนาจอะไรที่สูงไปกว่านั้นอีกแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอำนาจชั่วคราว หรืออำนาจทางวิญญาณใด ๆ ที่ประชาชนจะร้องเรียนเอาได้^๓

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นสภาพบริบททางสังคมและการเมืองในยุคสมัยของขงจื้อได้ชัดเจน ว่ามีสภาพเป็นอย่างไร ขงจื้อเองก็คงจะมองเห็นความระส่ำระสาย ความไร้ระเบียบ ความทุกข์ของสังคมที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น ซึ่งแน่นอน สภาพสังคมดังกล่าว ย่อมทำให้มองลึกไปถึงสภาวะจิตใจของผู้คนในบ้านในเมืองได้ด้วยว่ามีสภาพเป็นอย่างไร อาจกล่าวได้ว่า ยุคสมัยขงจื้อมีชีวิตอยู่นั้นเป็น “ยุควิกฤติทางศีลธรรม” (a time of moral chaos)^๔ ผู้คนละทิ้งและไม่ใส่ใจเรื่องคุณธรรม อาชญากรรมก็เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ในชนบทที่ห่างไกล มักถูกปล้นสะดม และภายในเมืองหลวง หรือในราชสำนักเอง ก็มีปัญหาเรื่องแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนมีอำนาจกับคนไร้อำนาจ

^๒ <http://www.cifnet.com/~geenius/kongfuzi/modkong.html>. (๔ กรกฎาคม ๒๕๔๗)

^๓ จ้านคัง ทองประเสริฐ, ผู้แปล. บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓., หน้า ๒๔.

^๔ <http://www.cifnet.com/~geenius/kongfuzi/modkong.html>. (๔ กรกฎาคม ๒๕๔๗)

เมื่อตกอยู่ในสถานการณ์เช่นนี้ แนวความคิดทางการเมือง และปรัชญาในยุคสมัยของขงจื้อจึงตกอยู่ในสภาพ “สุดโต่ง” ๒ ทาง^๕ ทางสุดโต่งประการที่หนึ่งคือ ความคิดเห็นที่ว่ารัฐบาลควรมีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมหรือแทรกแซงการบริหารราชการแผ่นดิน แนวความคิดในลักษณะเช่นนี้ได้รับการเผยแพร่โดย กวนจง (Kuan Chung), จื้อซาน (Tzu Ch'an) ซึ่งต่อมาแนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่งคือ สำนักนิติธรรมนิยม (Legalist School) เป็นกลุ่มชาวจิต ทางสุดโต่งประการต่อมาคือ ความคิดเห็นที่เรียกกันว่า “นโยบายไม่แยแส” (laissez-faire policy) คือปล่อยให้ตามยถากรรม ปล่อยให้ ไม่รู้ไม่ชี้ ไม่นำพาสังคม ผู้ที่มีแนวความคิดในลักษณะเช่นนี้คือ เล่าจื้อ (Lao-tzu), เจียหยู (Chieh Yu), จางชู (Chang Chu), เจียหนี (Chieh Ni) เป็นต้น ซึ่งต่อมา แนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่ง คือสำนักเต๋า (Taoist School) ซึ่งเป็นกลุ่มชาวยุ่

กลุ่ม ๑ เน้นเรื่องการจัดระเบียบสังคม เน้นควบคุมสังคม กลุ่ม ๒ เน้นเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคล ทำให้มองเห็นว่าเกิดความขัดแย้งทางความคิดและการปฏิบัติ ซึ่งไม่มีทางที่จะเข้ากันได้ ขงจื้อมองเห็นความสุดโต่งดังกล่าว ดังนั้น แนวความคิดทางปรัชญาของขงจื้อจึงไม่มีลักษณะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง นั่นคือ ขงจื้อไม่ทิ้งสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลด้วย ในด้านสังคมขงจื้อก็เน้นเรื่องจารีตทางสังคม (หลี่) ส่วนปัจเจกบุคคลขงจื้อเน้นเรื่องการขัดเกลาคุณธรรมภายในให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น เรื่องความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความเคารพ สติปัญญา เป็นต้น แนวการสอนเรื่องทางสายกลางในคัมภีร์ทางสายกลางจึงถือแนวคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการประสานความสุดโต่งดังกล่าว

ทางสายกลางระหว่างอะไรกับอะไร

เพื่อความชัดเจนในหลักการเรื่องทางสายกลาง ผู้เขียนขอจำแนกรายละเอียดเกี่ยวกับทางสายกลางโดยโยงเข้าไปพิจารณาใน ๒ เรื่อง คือ ๑) ธรรมชาติของจิต ๒) ธรรมชาติของการกระทำ ซึ่งนัยนี้จะได้กล่าวรายละเอียดเป็นลำดับไป

๑) ธรรมชาติของจิต

เมื่อกล่าวถึงทางสายกลาง จิตเป็นส่วนสำคัญที่จะวัดความเป็นกลาง ดังข้อความตอนหนึ่งในคัมภีร์ทางสายกลางที่กล่าวไว้ในทำนองว่า พฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็นภายนอก ไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ หรือสิ่งที่แสดงออกมาภายนอกทั้งหมด เท่ากับเปิดเผยให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายใน^๖

๒) ธรรมชาติของการกระทำ

การกระทำเป็นผลสืบเนื่องมาจากจิตใจที่อยู่ส่วนลึก เมื่อธรรมชาติของจิตถูกโน้มน้าวไปในอารมณ์ที่เป็นบวก หรืออารมณ์ที่เป็นลบ ย่อมส่งผลต่อการกระทำเช่นเดียวกัน ดังนั้นการกระทำจึงไม่อาจดำเนินไปตามหลักทางสายกลางได้ ขอให้พิจารณาข้อความที่คัดมาจากคำสอนของขงจื้อ ซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้

^๕ Chen Jingpan. *Confucius as a Teacher*, p. 289.

^๖ Chung Yung, ch. I, sec. 3.

“มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกรักใคร่ขึ้นมาในใจ มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกไม่ชอบ หรือ รังเกียจขึ้นมา มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกหวาดหวั่นพรั่นพรึง หรือมีความรู้สึกเกรงกลัว รวมทั้งเมื่อเกิดมีความรู้สึกเคารพนับถือด้วย มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกเศร้าโศก และสงสาร มนุษย์จะมีความลำเอียง เมื่อใดที่เขาเกิดมีความรู้สึกหยิ่งจองหองและหยาบคาย ดังนั้น จึงปรากฏว่า มีคนน้อยคนเหลือเกินในโลกนี้ที่เมื่อเกิดมีความรักขึ้นมาในสิ่งใดแล้วจะสามารถทราบได้ถึงคุณสมบัติที่เลวทรามของสิ่งที่เขารักได้ในขณะเดียวกันและมีน้อยคนอีกเช่นกัน เมื่อเกลียดสิ่งใดแล้ว จะยังสามารถทราบได้ถึงคุณสมบัติที่ดี ๆ ของสิ่งที่เขาเกลียด”^๗

คำว่า “ลำเอียง” สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของจิตภายใน ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง เนื่องจากถูกอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ความเกลียด ความเศร้า ความสงสาร ความเกรงกลัว ความหวาดหวั่น เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำ ทำให้จิตไม่สามารถดำรงสภาวะเดิมตามปกติได้ จึงแสดงออกไปสู่พฤติกรรมภายนอกในลักษณะที่ไม่ถูกต้อง หรือเหมาะสม

ดังนั้น จึงมีคำถามขึ้นว่า การกระทำในลักษณะเช่นใด ซึ่งถือว่าการกระทำที่ประกอบ ด้วยหลักทางสายกลาง ก่อนจะสรุปประเด็นปัญหานี้ ขอให้พิจารณากรณีตัวอย่างหลายลักษณะที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) คนเราถ้าสนิทกันจนเกินไป ก็จะไม่มีการยับยั้งหากัน ถ้าเคร่งขรึมเกินไป ก็จะเหินห่างกัน ฉะนั้น วิทยุชนคบกัน จะสนิทกันในระดับเข้าใจความรู้สึกของกันและกันพอดี และเคร่งขรึมในระดับมีการยับยั้งหากันพอดี^๘

๒) คนคนหนึ่ง ถ้าด้าน (จิตใจภายใน) ที่เรียบง่ายสมถะ เด่นกว่าด้าน (รูปแบบภายนอก) ที่เลศหลอ ก็จะดูเป็น ๆ เขย ๆ นัยตรงกันข้าม ถ้าด้าน (รูปแบบภายนอก) ที่เลศหลอ เด่นกว่าด้าน (จิตใจภายใน) ที่เรียบง่ายสมถะ ก็จะพุ่งเพื่อเห่อเหิม ตีนไม่ติดดิน ต่อเมื่อเอาความเลศหลอกับความเรียบง่ายมาประสานสอดคล้องกันอย่างพอเหมาะ จึงจะเป็นท่วงทำนองของสัตว์บุรุษ^๙

๓) ชีวิตของคนดีนับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดี ชีวิตคนชั่วที่ตรงกันข้ามกับชีวิตคนดี นับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดีเพราะเขาเป็นคนดีและยึดมั่นอยู่ในความเป็นกลางตลอดเวลา ชีวิตของคนชั่วนั้น อยู่ตรงกันข้ามกับทางสายกลาง เพราะเขาเป็นคนชั่วและไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ^{๑๐}

^๗ ละเอียด คีลาน้อย ผู้แปล, สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนของขงจื้อ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕), หน้า ๕๒.

^๘ The Analects, Book 6:29.

^๙ The Analects, Book 6:18.

^{๑๐} Chung Yung, ch. II. ส่วนแปลของจางจื๊อ ทองประเสริฐ ใน บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๓, หน้า ๑๖๙.

๔) จารีตกฎหมายที่บุรพกษัตริย์บัญญัติขึ้น ยึดหลักทางสายกลาง เมื่อเทียบกับอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ ให้คนที่เกินไปรู้จักยับยั้งควบคุม ให้คนที่ไม่พอ รู้จักพยายามให้มากขึ้น จื่อเชื่อมโยงกับหมินจื่อ เขียนถึงจะตกอยู่ในความโศกเศร้าอาลัยต่างกัน ล้วนรู้จักยับยั้งควบคุมตัวเองได้ โดยยึดหลักทางสายกลาง แห่งจารีตกฎหมาย ที่ซ้ำ ๆ ชมพวกเขาว่าเป็นวิญญูชน จึงไม่เกินไปมิใช่หรือ ?^{๑๑}

๕) การเคารพชนิดที่ไม่มีกฎเกณฑ์แห่งความเหมาะสมคอยกำกับ ก็จะเป็นความจู้จุกจิก กวนใจ

ความรอบคอบระมัดระวังที่ปราศจากกฎแห่งความเหมาะสมคอยกำกับ ก็จะเป็นความซีก้าวและชี้ระแวง

ความกล้า ที่ปราศจากกฎแห่งความเหมาะสมคอยกำกับ จะกลายเป็นความกระด้างชนิดที่ไม่ยอมอยู่ใต้บังคับของใคร ไม่ยอมเชื่อฟังผู้ใด

ความตรงไปตรงมาที่ปราศจากกฎแห่งความเหมาะสมคอยกำกับ ก็จะเป็นความหยาบคาย^{๑๒}

จากตัวอย่างข้างต้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาวะจิตที่ขาดความเป็นกลาง จึงแสดงออกด้านพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างในข้อที่ (๑) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องการ ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น จะเห็นลักษณะสุดโต่งทั้ง ๒ ทาง คือ ๑) สนินสนมกันมากเกินไป และ ๒) เคร่งขรึมมากเกินไป

สนินสนมมากเกินไปก็เสีย เคร่งขรึมมากเกินไปก็เสีย นัยแห่งทางสายกลาง จึงอยู่ที่ความ “พอดี” ไม่เดินสุดโต่งทั้ง ๒ ทาง

ตัวอย่างในข้อที่ ๒) ซึ่งกล่าวถึงบุคลิกของคนที่มีลักษณะสุดโต่ง ๑) เรียบง่ายและสมถะเกินไป ๒) เลิศหรูจนเกินไป ซึ่งก็ทำให้เสียความพอดีทั้ง ๒ อย่าง

ตัวอย่างในข้อที่ ๓) และ ๔) เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพอดีที่ควรจะเป็น และตัวอย่างในข้อที่ ๕) เป็นการแสดงลักษณะสุดโต่งของพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ว่า เมื่อไม่ตั้งอยู่ในทางสายกลางแล้ว พฤติกรรมดังกล่าวจะมีลักษณะอย่างไร

จากกรณีตัวอย่างที่กล่าวถึงในข้อที่ ๑) – ๕) สามารถสรุปได้ว่า พฤติกรรมใด ๆ ก็ตามที่แสดงออกมาแล้วมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑. สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะในแง่บวก หรือในแง่ลบก็ตาม
๒. กระทำการโดยมีอารมณ์ หรือความรู้สึกเป็นตัวชักนำ หรือชักจูง ไม่ได้เกิดจากเหตุผล หรือสติปัญญา

^{๑๑} อองซก. ขงจื้อฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, อธิคม สวัสดิญาณ แปล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๓.

^{๑๒} ละเอียด ศิลาน้อย. สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนขงจื้อ, หน้า ๑๑๘.

๓. เป็นไปโดยมิชอบ หรือขาดความเหมาะสมต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่

๔. ขาดความเป็นอิสระ เพราะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไข หรือปัจจัยภายนอก

จากพฤติกรรมทั้งหมดที่กล่าวถึง ถือได้ว่าไม่ได้ดำเนินไปตามหลักทางสายกลาง เพราะนัยแห่งการกระทำที่เป็นทางสายกลาง จะต้องเป็นการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของจิตดั้งเดิมที่ประทอนลงมา แม้จะถูกอารมณ์ต่าง ๆ เข้ามากระทบ ก็สามารถดำรงภาวะของจิตเดิมอยู่ได้ และสามารถแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ประสานสอดคล้อง

คุณค่าของทางสายกลาง

การรู้แจ้งเรื่องความเป็นกลางนี้ ท่านผู้รู้ได้จำแนกออก ๒ ระดับ คือ ถ้ารู้แจ้งเพียงธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ คือรู้แจ้งเพียงวิถีแห่งมนุษย์ ก็เป็นความรู้แจ้งในระดับจริยธรรม (moral sphere) แต่ถ้ารู้แจ้งแทงตลอดไปถึงวิถีแห่งสวรรค์ด้วย ก็ถือว่ารู้แจ้งในระดับอภุทธภาวะ (transcendent sphere)^{๑๓} ดังนั้น หากจะประมวลคุณค่าทางจริยธรรมของทางสายกลาง เราจึงสามารถสรุปตามเกณฑ์แห่งความรู้และความเข้าใจ

สรุป

จากการศึกษาหลักทางสายกลางของขงจื้อ มีข้อสรุป ดังนี้

ทางสายกลางของขงจื้อ เป็นธรรมชาติที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ในแง่ของสากล จักรวาลซึ่งดำเนินไปได้อย่างมีระเบียบก็เพราะมีหลักทางสายกลาง แต่ในสังคมมนุษย์ ทางสายกลางจะช่วยทำให้สังคมมีระเบียบ ไม่สับสน ดังนั้น ปัจเจกบุคคลในแต่ละคนที่ดำรงอยู่ในฐานะแห่งทางสายกลาง จะช่วยก่อให้เกิดความประสานสอดคล้องในทางปฏิบัติระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อพิจารณาในแง่ของความเป็นเหตุเป็นผลแล้ว ทางสายกลางของขงจื้อจึงมีลักษณะเป็น “ผล” มากกว่าเป็น “เหตุ” เพราะผลจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องสร้างเหตุให้ถูกต้องเสียก่อน

เหตุที่ถูกต้อง ก็คือ “วิธี” หรือ “แนวทาง” สำหรับการดำเนินไปสู่ทางสายกลาง ขงจื้อจึงสอนให้ใช้คุณธรรม ๓ ประการ คือ ๑) ปัญญา ๒) เมตตา ๓) ความเข้มแข็ง คุณธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ จะอิงอาศัยกัน หรือมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในเชิงปฏิบัติ ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ดังนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ขงจื้อมองหลักทางสายกลางของบุคคลในอุดมคติที่ถือว่าการปฏิบัติตามทางหลักทางสายกลางเป็นผู้ที่พัฒนาตนเองดีถึงขั้นสูงสุดเรียกว่า “เซ็งเหียน” ในคำสอนของขงจื้อบุคคลที่ปฏิบัติตนดีแล้ว เรียกว่า อริยปราชญ์บ้าง อภิบุคคลบ้าง สัตบุรุษบ้าง ยอดคนบ้าง อริยบุคคลในเซ็งเหียน

^{๑๓} Fung Yu-lan, *The Spirit of Chinese Philosophy*, p. 104.

ในคำสอนของขงจื้อ ในที่บางแห่งก็บ่งบอกว่ามีสถานภาพสูงส่งคล้ายกับอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา แต่ในที่บางแห่งก็เหมือนกับว่าเป็น “สามัญชน” โดยทั่วไป ที่ยังมีความรัก ความหลง และความเกลียดชังอยู่

หลักทางสายกลางของขงจื้อ ไม่มีลักษณะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง นั่นคือ ขงจื้อไม่ทิ้งสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลด้วย ในด้านสังคมขงจื้อก็เน้นเรื่องจารีตทางสังคม (หลี่) แต่ส่วนปัจเจกบุคคลขงจื้อก็เน้นเรื่องการขัดเกลาคุณธรรมภายในให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น เรื่องความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความเคารพ สติปัญญา เป็นต้น แนวการสอนเรื่องทางสายกลางในคัมภีร์ทางสายกลางจึงถือแนวคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการประสานความสุดโต่ง โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงเนื้อหาในหลักคำสอนทั้งหมด แต่เป็นหลักทางสายกลางระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือทางสายกลางระหว่างสังคมในสังคม

บรรณานุกรม

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ผู้แปล. บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑ - ๕. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๓๘.

พระมหากษัตริย์ ธีรปญโญ, “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาปรัชญาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ล. เสถียรสุด. ผู้แปล. คัมภีร์ขงจื้อ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.ไก่, ๒๕๓๖.

ศักดิ์ศรีวี. ผู้แปล. คัมภีร์ทางสายกลางของขงจื้อ. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๖.

Bahm, Archie J. *The Heart of Confucius*. New York : John Weatherhill, Inc., 1969.

Chen Jingpan. *Confucius as Teacher*. Malasia : Delta Publishing Sdn. Bhd.,1993.

Fung Yu-lan. *A History of Chinese Philosophy 2 Vols*. Princeton University Press, 1952.

James Legge. *The Chinese Classics 5 Vols*. Hong Kong : Hong Kong University Press,1960.

Lin Yu-tang, *The Wisdom of Confucius*. New York : The Modern Library, 1938.

Muller, F. Max, (ed.) *Sacred Books of The East Vols. III, XVI, XXVII, XXVIII : The Sacred Books of China Pts. I, II, III, IV*, Delhi : Motilal Banarsidass, 1966.

Pound, Ezra. (tr) *Confucius : The Great Digest. The Unwobbling Pivot. The Analects*. New York : A New Directions Book, 1951.

Waley, Arther. *The Analects of Confucius*. New York : A Vintage Books, 1938.